

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciální pedagogika pro vychovatele

Kód oboru: 7506R029

Název bakalářské práce:

PROBLEMATIKA ŠIKANY DĚTÍ A MLÁDEŽE

PROBLEMS WITH VEXATION OF CHILDREN AND YOUNG PEOPLE

Autor:

Soňa Müllerová
Vilémov u Šluknova 289
40780

Podpis autora: _____

Vedoucí práce: Doc. Ing. Jiří Vacek, CSc

Počet:

stran	obrázků	tabulek	grafů	zdrojů	příloh
42	0	26	0	5	0 + 1 CD

CD obsahuje **celé** znění bakalářské práce.

V Liberci dne: 30.4.2007

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení:
Adresa:

Soňa Müllerová
Vilémov u Šluknova 289, PSČ 407 80

Studijní program:
Studijní obor:
Kód oboru:

Speciální pedagogika
Speciální pedagogika pro vychovatele
7506R029

Název práce:

**PROBLEMATIKA ŠIKANY DĚTÍ A
MLÁDEŽE**

Název práce v angličtině:

**PROBLEMS WITH VEXATION OF
CHILDREN AND YOUNG PEOPLE**

Vedoucí práce:

Doc. Ing. Jiří Vacek, CSc

Termín odevzdání práce:

30. 04. 2007

Bakalářská práce musí splňovat požadavky pro udělení akademického titulu „bakalář“ (Bc.).

.....
vedoucí bakalářské práce

.....
děkan FP TUL

.....
vedoucí katedry

Zadání převzal (student): Soňa Müllerová

Datum: 28. 01. 2006

Podpis studenta:

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom(a) povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne: 30.4. 2007

Podpis:

Název bakalářské práce: *Problematika šikany dětí a mládeže*

Název bakalářské práce: *Problems with vexation of children and young people*

Jméno a příjmení autora: Soňa Müllerová

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2006/2007

Vedoucí bakalářské práce: Doc. Ing. Jiří Vacek, CSc

Resumé:

Bakalářská práce se zabývala problematikou šikany. Jejím cílem bylo zjištění příčin šikany, její prevenci a nápravu v prostředí obcí a malých měst. Dále srovnávání názorů pedagogů, dětí z dětských domovů a dětí z běžných rodin k problematice šikany. Práci tvořily dvě stěžejní oblasti. Jednalo se o část teoretickou, která pomocí odborných zdrojů popisovala tuto problematiku. Druhá část byla praktická, která zjišťovala pomocí dotazníků postoje 41 pedagogů základních škol a z dětských domovů a 141 dětí z dětských domovů a z běžných rodin k problematice šikany.

Klíčová slova: šikana, příčiny, prevence, náprava, agresor, oběť, cíl práce, dotazník, průzkum, dětský domov, základní škola, výsledky

Summary:

The bachelor theses considered with vexation problems. The purpose of it was to find the reasons, the prevention and the correction of it in the milieu of villages and small towns. Further then the comparison of pedagog's opinions, opinions of children from children's homes and of children from common families to the problems with vexation. The theses were based on two basic sections. The first one was the teoretical section, which by the help of special sources described these problems. The second sections was the practical one, which investigated with the help of a question from the attitude of 41 pedagogs from primary schools and children's homes and the attitude of 141 children from children's homes and from common families to the problems with vexation.

Keywords: vexation, reasons, prevention, correction, aggressor, victim, purpose of theses, question form, investigation, children's home, primary school, results

OBSAH

1	ÚVOD	4
2	TERETICKÁ ČÁST	5
	2. 1 Šikana	5
	2. 1. 1 Pojem šikana	5
	2. 1. 2 Pět stádií šikany	6
	2. 2 Šikanující a oběti	8
	2. 2. 1 Agresor	8
	2. 2. 2 Oběť	9
	2. 3 Příčiny a důsledky šikany	10
	2. 3. 1 Skupinová dynamika šikanování	11
	2. 3. 2 Rizikové osobnostní charakteristiky	13
	2. 3. 3 Nedostatky a poruchy prostředí	16
	2. 4 Prevence šikany	18
	2. 4. 1 Zásady při uplatňování prevence šikany	18
	2. 4. 1. 1 Solidarita se slabými jako základ řízení třídy	18
	2. 4. 1. 2 Podpora autority učitele	19
	2. 4. 1. 3 Posílení demokracie ve třídě a ve škole	20
	2. 4. 1. 4 Ideová výchova	21
	2. 4. 1. 5 Princip kooperace ve výchově	21
	2. 4. 1. 6 Ochrana dětí před vlivem mediálního násilí	21
	2. 4. 1. 7 Dozor ve škole	22
3	PRAKTICKÁ ČÁST	23
	3. 1 Cíl praktické části	23
	3. 1. 1 Stanovení předpokladů	23
	3. 1. 1. 1 Stanovení předpokladů z pohledu dětí	23
	3. 1. 1. 2 Stanovení předpokladů z pohledu pedagogů	23
	3. 2 Použité metody	24
	3. 3 Popis zkoumaného vzorku	24
	3. 4 Průběh průzkumu	26
	3. 5 Výsledky a jejich interpretace	27
	3. 5. 1 Výsledky z průzkumu dětí	27
	3. 5. 2 Výsledky z průzkumu pedagogů	30
	3. 5. 3 Ostatní výsledky	32
4	ZÁVĚR	38
	4. 1 Doporučení	38
	4. 2 Závěr	39
5	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	42

1 ÚVOD

K tématu šikana již bylo mnoho řečeno i napsáno a dalo by se tedy říci, že není až tak nutné se k tomu opět vracet. Přesto jsem si toto téma vybrala pro svou bakalářskou práci. Nechci zde poukazovat nebo dokazovat, zda šikana existuje nebo neexistuje, protože o tom již není žádných pochyb.

Žiji v malé vesničce v nejsevernější části České republiky a dovolím si konstatovat, že příliš mnoho odborných pracovníků v jakémkoliv oboru se do našich končin zrovna nehrne. Ne jinak je to i v oblasti školství. Pracuji jako vychovatelka v dětském domově a vím jak je obtížné najít odborného pracovníka, který by nám s našimi problémy poradil a pomohl. Jakou kdo má představu o dětských domovech a co se komu při zmínce o ústavní výchově vybaví je velice individuální a není to tématem této bakalářské práce. Přesto musím konstatovat, že v laické veřejnosti se stále ještě často setkávám s dvěmi nejextrémnějšími názory na naše děti – buď jsou považovány za „chudinky“, nebo naopak za, slušněji vyjádřeno, „darebáky“. Málo lidí ví, že prostředí ústavní výchovy se v posledních letech výrazně mění. Například náš dětský domov prošel rekonstrukcí a z typu internátního dětského domova se přeměnil na typ rodinný. Mimo zlepšení materiálního vybavení se našim dětem dostává i více individuální péče. Namísto 12-ti až 15-ti dětí v jedné výchovné skupině je dnes 6 – 8 dětí v jedné rodinné skupině. Náročná a někdy až obětavá práce vychovatelů bohužel nebývá veřejností uznávána, někdy je dokonce spíše vnímána zkresleně. Často k tomu přispívají média, která, nevím z jakých důvodů, ústavní výchovu zobrazují úmyslně v negativním světle. Proto mě zajímá jak na naše děti pohlížejí ve školách jejich spolužáci, a jak je na ně pohlíženo ze strany pedagogů.

Problematika šikany je jedna z oblastí, kde pomoc potřebujeme. Dnes už není pochyb o tom, že si dovedeme připustit fakt, že šikana je ve všech zařízeních, kde žije nebo se pohybuje více dětí. Mě spíše zaujal fakt, že se tento problém stále bagatelizuje a nevěnuje se mu dostatečná péče. Chtěla bych se zaměřit na školská zařízení v našem nejbližším okolí– Šluknovský výběžek. Ochotně se mnou spolupracovaly tři základní školy, jeden dětský domov se školou a jeden dětský domov. Vše v blízkém okruhu kolem 30-ti kilometrů.

Cílem mé práce je teoreticky popsat problematiku vzniku šikany a její nejčastější příčiny, jaká je úspěšná prevence, abychom šikaně spíše předcházeli. V praktické části se chci zaměřit na děti středního a staršího školního věku. Jak jsem již zmínila, pracuji v dětském domově, a tak mě zajímá, zda jsou naše děti nějak znevýhodněny nebo naopak zvýhodněny. Jaké jsou z jejich pohledu nejčastější příčiny šikany a zda se mohou na někoho obrátit pokud je jim ubližováno. Totéž mě zajímá u dětí z běžných rodin. Dále bych chtěla poznat náhled pedagogů na otázku šikanování, kteří pracují s dětmi z dětských domovů i s dětmi z běžných rodin. Chtěla bych zjistit, zda v našem nejbližším okolí jsou školská zařízení a školy připraveny se šikanou bojovat. K tomuto účelu jsem vypracovala dotazníky, které jsem rozeslala do výše zmíněných zařízení.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Šikana

Šikana byla dlouhou dobu pokládána za jev, který se ve školách čas od času vyskytuje. Výzkumy posledních let ale ukazují, že je mnohem rozšířenější než se předpokládalo, a že škody, které může na obětech napáchat, mohou být velmi vážné a mít dlouhodobé následky. Jsou známé i případy, kdy šikana dohnala žáky až k sebevraždě. Větší povědomí o šikaně vedlo ve školách k mnoha zásadním iniciativám zaměřeným na její potírání. Od škol se nyní očekává, že budou v boji se šikanou prosazovat jasné zásady a uplatňovat konkrétní program. V boji s tímto nešvarem se používá řada nových postupů. Šikana ve školách nikdy zcela potlačena nebude, není však téměř žádných pochyb, že soustředěné úsilí, které se v současnosti proti šikaně uplatňuje, k jejímu snížení velice přispívá a nabízí pomoc jak šikanujícím žákům, tak jejich obětem. (Kyriacou, 2005)

2.1.1 Pojem šikana

S pojmem šikana se každý z nás již určitě setkal. Pro zajímavost chci uvést několik vysvětlení pojmů od různých autorů. Pavel Říčan ve své knize *Agresivita a šikana mezi dětmi* popisuje, že slovo šikana pochází z francouzského slova *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd. Dále uvádí definici šikany, se kterou pracují v posledních letech přední britští badatelé: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“

(Říčan, 1995)

David Fontana v knize *Psychologie ve školní praxi* píše, že již v raném věku se některé děti snaží získat moc nad svými druhy zjevným nebo skrytým šikanováním. Šikanování je úmyslná snaha získat psychologickou nebo společenskou a hmotnou výhodu nad jinými jedinci prostřednictvím ubližování, hrozeb, výsměchu a zastrasování. Šikanování probíhá jak v prostorách školy, tak mimo ni a může postihnout děti každého věku, od počátku až do konce školní docházky.

(Fontana, 2003)

Šikanu můžeme definovat podle Chrise Kyriacou jako trvalé agresivní jednání jednoho žáka vůči druhému s úmyslem způsobit oběti utrpení. Útoky mohou být fyzické (např. bití, pošťuchování), slovní (např. nadávky, zesměšňování), nepřímé (vyloučení ze společnosti, hanlivé posunky).

(Kyriacou, 2005)

2. 1. 2 Pět stadií šikany

Šikanování jako porucha vztahů ve skupině – šikanování není pouze záležitostí agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. Vztahy při šikaně mají svoji vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřují od zárodečné podoby tzv. ostrakismu k nejvyššímu, pátému stupni systémového ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny.

1. stadium: zrod ostrakismu

V každé školní skupině se vždy záhy objeví jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení, ti kteří se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu. V odborné literatuře se takový jedinec označuje různě, například obětní beránek, černá ovce, outsider, apod. Při tradičním způsobu výchovy, která cíleně nepracuje se vztahy mezi žáky, všichni jednotlivci, kteří se dostanou na chvost skupiny, zakoušejí prvky šikanování, tzv. ostrakismus. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíbený a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod.

Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

2. stadium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

a) V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako jeho ventil. Spolužáci si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity například u očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje.

Tehdy se manipulace přitvrzuje a objevuje se zprvu subtilní fyzická agrese. V podstatě se jedná o upevnění soudržnosti skupiny na účet obětního beránka. Obdobně může fungovat „tmelení“ třídy i v mimoškolních podmínkách, kdy žáci spolu tráví hodně času a mohou vytvářet hlubší vztahy. Pro zvládnutí své nejistoty nebo „přežití“ šedivého programu vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují „zábavu“ na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.

b) V jedné třídě se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ od samého počátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb. V tomto případě je v popředí krajně nepříznivá konstelace žáků. Zážitek, jak chutná moc, když bijí a týrá někoho slabého a ustrašeného, může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení posledních zábran – začínají své agresivní chování opakovat.

Další vývoj do značné míry závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. V případě, že ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní morální hodnoty, kdy žáci mají zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším, pokusy o šikanování neuspějí.

3. stadium: klíčový moment – vytvoření jádra

Jestliže se nepostaví pevná hráz přetvrzeným manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresi jednotlivců, často se utvoří skupinka agresorů, „úderné jádro“. Tito začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

V tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stadium přehoupne do stadia pokročilého. Skupina je již v hrubých obrysech rozdělena na podskupiny a „kliky“, které podle svého charakteru různými způsoby bojují o vliv. Jestliže se nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem ve vlivu a popularitě svých členů podskupině tyranů. Tažení tyranů může nerušeně pokračovat.

4. stadium: většina přijímá normy agresorů

V případě, že není ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může bez odporu pokračovat. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získá neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. Je to něco podobného, jako když virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Buňka zůstává navenek zachována, avšak místo aby organismus podporovala, zevnitř ho rozkládá. U členů skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců. To co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě. Aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení.

5. stadium: totalita neboli dokonalá šikana

Zhoubný proces bez radikální pomoci zvenčí obvykle ústí do posledního stadia. V něm jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány všemi, popřípadě téměř všemi členy skupiny, a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování. Jde o rozdělení žáků na dvě sorty, které Kolář pro přehlednost označil jako otrokáře a otroky. Agresoři sami sebe označují za nadlidi, nacisty, krále, ministry, kingy, mazáky...a své oběti za podlidi, židy, negry, poddané, nevolníky, bažanty. Otrokáři využívají na otrocích všechno, co je využitelné: od materiálních hodnot (peněz a osobních věcí) po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní zralosti apod. Důkazem moci nad těmito otroky je to, že jim otrokáři mohou způsobovat bolest, znásilňovat je všemi způsoby, a oni nejsou schopni se bránit.

Agresoři, kteří ztrácejí poslední zbytky zábran a smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí. V malé skupině zcela vítězí zlo. Původně neutrální nebo mírně nesouhlasící členové skupiny jsou stále konformnější; se zájmem přihlížejí, případně se stále aktivněji zapojují do týrání nebo už také šikanování realizují. Brutální násilí se začíná považovat za normální, dokonce výbornou legraci. Zbytky lidskosti jsou vytěsněny alternativní identitou, přijímající ideologii násilí, v níž není místa pro soucit s utrpením a kde zcela chybí pocit viny.

(Kolář, 2001)

2. 2 Šikanující a oběti

2. 2. 1 Agresor

Šikanující žáci se vzájemně velmi liší, na rozdíl od průměrných žáků však často pocházejí z rodin, kde je výchova nedůsledná, nebo naopak přehnaně přísná, kde rodinné vztahy postrádají dostatek citu a kde se děti chovají agresivně vůči ostatním, včetně dospělých. Přesto je většina šikanujících žáků „normální“ a někteří autoři jsou toho názoru, že existuje nebezpečí demonizace šikanujících z důvodu odlišnosti a že do šikany se za příhodných okolností může zaplést většina žáků. Často se poukazuje také na to, že šikanující mohou být zároveň i oběťmi. Neznamená to, že by sami byli šikanováni, ale mohou mít osobní problémy plynoucí z domácího prostředí – ztratili například rodiče a nezřídka trpí psychickými problémy, kterým je třeba věnovat odbornou péči. Také je důležité rozlišovat mezi žáky, kteří šikanují trvale a šikanu mezi ostatními podněcují, a jinými žáky, kteří se prostě zapojí do šikany vyprovokované vůdčími osobnostmi v kolektivu. Hlavním lákadlem na šikanování je vylepšení pocitu vlastního image šikanujícího, což přitahuje zejména žáky s nízkým sebevědomím.

(Kyriacou, 2005)

Pokud jde o fyzickou stránku, není těžké uhodnout, že jde většinou o nadprůměrně tělesně zdatné jedince, silné a obratné, a to zvláště pokud jde o chlapce. Nemusí tomu tak ovšem být vždycky. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. Agresor může pro svůj záměr získat skupinu, proti jejíž převaze je oběť bezmocná. Může dokonce šikanu vymyslet a zorganizovat, aniž by se sám oběti dotkl.

Pokud jde o duševní vlastnosti, je třeba vyvrátit dosti rozšířený omyl, že totiž typický agresor si šikanou „kompenzuje mindrák“, že je navenek tvrdý právě proto, že trpí pocity méněcennosti, závidí svým druhům úspěchy ve školní práci, že se cítí nešťastný a lze mu pomoci, jestliže porozumíme právě této nebo nějaké jiné jeho skryté bolesti. Takových agresorů je menšina. Výzkumy opakovaně ukázaly, že agresor má sice v průměru o něco horší prospěch než ostatní děti, nebývá to však příčinou jeho násilnictví. Šikany se dopouštějí většinou sebejistí, neúzkostní chlapci a děvčata bez těch problémů, které bychom u nich rádi našli – raný duševní vývoj mnoha z nich byl poškozen nevhodnou výchovou.

Pro šikanující děti je typická touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat. Snadno se urazí, mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není. Ubližovat druhým je pro ně radostí.

Podle nepotvrzeného, ale mezi našimi pedagogy dnes rozšířeného a věrohodného zdůvodňovaného názoru pochází řada dětských agresorů z rodin nové podnikatelské „elity“. Mívají úspěšné, rychle (často nepoctivě) zbohatlé rodiče, kteří bývají svou prací plně absorbováni a dětem se nevěnují, zato je rozmazlují astronomickým kapesným.

(Říčan, 1995)

Podle Davida Fontany bývají trýznitelé obvykle nadprůměrně velcí a silní a mívají sklon k impulsivitě, dominanci, antisociálnímu jednání a agresivitě. V mnoha případech pocházejí z domovů, kde se rodiče dopouštějí fyzického nebo citového násilí,

čímž své děti učí, že agrese a násilí jsou vhodné prostředky k tomu, aby člověk dosáhl svého. Rodiče také mohou být nedůslední ve svém chování a vůči sobě navzájem hrubí. V rodině se často vyskytují i agresivní sourozenci. Značná část trýznitelů toho ve škole dokáže jen málo, při první příležitosti školu opouští a zaplétá se i do vážné trestné činnosti. Trýznitelky ženského rodu vyrůstají v tyranské matky a jejich děti se posléze také stávají trýzniteli. Trýznitelé mužského rodu vykazují obdobný vzorec rodičovství. Bezútěšný, děsivý generační cyklus se tak může opakovat znovu a znovu.

(Fontana, 2003)

2. 2. 2 Oběť

Oběti bývají také dosti různé, většina z nich však, na rozdíl ostatních průměrných žáků, pochází z rodin, kde je péče až úzkostlivě přehnaná. Mezi spolužáky mívají málo kamarádů, cítí se nejistě, v různých společenských prostředích se neprojevují adekvátně, při šikaně se chovají submisivně (podřídivě), dají se snadno rozčítit, nebo jsou pokládáni za evidentně odlišné co do vzhledu, etnického původu, osobnosti, schopností nebo zvláštních vzdělávacích potřeb.

Za předpokladu, že velké procento žáků v jisté etapě školní docházky šikanu zakusí, musíme pochopit, proč se zpravidla jenom někteří z nich stávají dlouhodobými oběťmi šikany, zatímco ostatní ne. Určujícím faktorem je zřejmě způsob reakce na počáteční šikanu. Někteří žáci jsou schopni využít své společenské dovednosti a zdravý rozum k tomu, aby předešli další šikaně tím, že se naučí vyhýbat situacím, chování a místům, která by šikanu pravděpodobně mohla vyvolat. K efektivnímu zvládnutí okolností, které šikanu vyvolávají, využívají také obranné strategie, například asertivitu a humor. Možná nejdůležitější ze všeho je, že se oběti nerozčílí a nedají na sobě znát strach.

(Kyriacou, 2005)

Obětí šikany se může stát prakticky kdokoli. Šikana hrozí například dítěti, které přijde jako nové do sehraného kolektivu. Není ani vzácností, že se dítě stane předmětem nepřátelství skupiny pro nějakou svou přednost. Může to být dítě přemýšlivé, příliš zralé a ušlechtilé na infantilní skopičiny svých spolužáků, pro svou povahovou jemnost neschopné „výt s vlky“, dítě s velmi dobrým vztahem k některému učiteli („šplhoun“) atd. Častěji se však děti stávají terčem tohoto druhu agrese pro nějaký handicap a je dobré umět odhadnout, které z nich jsou zvláště ohroženy. Podobně jako je tomu u agresorů, bývá totiž toto ohrožení dlouhodobé. Dítě často trpí celé měsíce i léta, a to i když změní prostředí třeba přestěhováním celé rodiny. V novém prostředí si je šikana opět „najde“.

Nejjednodušší a nejlogičtější riziko spočívá v tělesné slabosti a neobratnosti oběti při fyzickém střetnutí, jednoduše řečeno v neschopnosti porvat se, resp. ubránit se napadení. Tělesná slabost však není v tomto smyslu osudem. Někdy stačí jadrně a odplácet zanádat, aby agresor ustoupil. (Ovšem i to se musí umět!).

Velkou roli hraje i viditelná odlišnost dítěte, nápadnosti v jeho zjevu, jakou jsou zrzavé vlasy, obezita, vzhledová vada, nedostatek půvabu, případně přímo odpudivý zjev nebo projev, který z dítěte činí terč agrese.

Pohrdání skupiny vedoucí k šikaně může postihnout i dítě ze sociálně slabé rodiny, jehož rodiče nemají na oblečení, v němž by dítě bylo „podle módy“, ani na přiměřené kapesné.

Rasová odlišnost, především barva pleti, je v šikaně samozřejmě důležitým faktorem. Nevychytneme se pojmu rasově motivované šikany.

(Říčan, 1995)

I Fontana říká, že oběťmi se mohou stát děti odlišné rasy, náboženství, sociálního a ekonomického prostředí a inteligenční úrovně. Existují zde však i důležité osobnostní proměnné. Oběti jsou oproti normě úzkostnější, nejistější, opatrnější, citlivější a klidnější. Také mívají těsnější vztahy se svými rodiči (a možná jimi bývají přehnaně ochraňovány). V důsledku šikanování se cítí izolovanější a navíc u nich může vzniknout pocit, že si všechno trápení a obtěžování vlastně zaslouží. To ještě více poškozuje jejich obraz o sobě, který už tak bývá ubohý. Po tělesné stránce bývá většina obětí menší než ti, kdo je trýzní, a obecně mohou být méně schopny bránit se fyzicky či slovně.

(Fontana,2003)

2.3 Příčiny a důsledky šikany

Michal Kolář ve své knize Bolest šikanování uvádí, že iniciátoři a aktivní účastníci šikanování mezi dětmi a mládeží se od ostatních zásadně neliší, alespoň na úrovni psychiatrických diagnóz. V drtivé většině to nejsou nemocní sadističtí psychopati. Jsou „pouze“ mimořádně egoističtí a egocentričtí. Agrese a krutost, která je v nějaké míře v každém člověku, proto nemá větší zábrany k bujení a je plně k dispozici jejich charakteru. Nejde tedy o problém psychopatologie, ale o problém duchovního rozměru člověka a jeho morálky.

Každý člověk se rodí jako sebestředná bytost. V průběhu života máme šanci více či méně tuto omezující přirozenost rozpoznat, svým rozhodnutím ji odmítnout a vykročit na trnitou cestu za hranice svého já – na cestu osvobození ze závislosti na sobě. V hloubi duše je naším cílem milovat, tvořit a nést utrpení, jímž je život prostoupen.

Můžeme vítězit nad druhými, ale vítězit nad tím horším v sobě samém je jistě neporovnatelně těžší. I když dosáhneme hlubokého sebepoznání a sebeuvědomění, musíme každý den znovu lopotně sami sebe překonávat. Není výjimkou, že přes veškerou snahu neubližovat a pomáhat selžeme.

Iniciátor nebo aktivní účastník šikany je člověk, který se z nějakých důvodů vyhnul bolestivému duchovnímu růstu a ustrnul na počátečním stupni vývoje. V jeho jednání mu jde jen o sebe samého a je naprosto netečný k tomu, co způsobuje druhým lidem. Síla jeho ducha vzdorovat zlu se ještě neprobudila. Problémy selhání vůči druhým lidem ho netrápí.

Duchovně neprobuzená bytost jedná v podstatě antisociálně – je uzavřena do skořápky svého já a všechny její vztahy jsou zjevně nebo skrytě prospěchářské, manipulující a parazitující. Zkušenosti s agresory vypovídají o tom, že člověk má v tomto stadiu duchovního vývoje pocit oprávněnosti, případně vyššího vedení. On totiž ví, že je lepší než ti druzí. Proto je samozřejmé, že má moc rozhodovat a přivlastnit si pro sebe všechny výhody, které lze získat.

Duchovní prázdnota a chybějící mravní hodnoty nejsou na překážku vysoké inteligenci, hluboké vzdělanosti, tvořivosti a silné vůli k úspěchu. Existují lidé nejruznějším způsobem schopní a zdatní, přesto mají však zakrnělý charakter.

Sobecká a sebestředná orientace posiluje vrozenou touhu po moci a slasti s ní spojené. Agrese v člověku není kultivována, transformována a slouží primitivnímu já. Od této poruchy vývoje se mohou v rámci určitých podmínek odvíjet nejruznější druhy zla, mezi nimi i šikanování.

Samozřejmě, že samotná porucha duchovního a morálního vývoje nevede automaticky k týrání druhých. Aby se šikanování jako konkrétní forma antisociálního chování skutečně projevilo, je zapotřebí „souhry“ řady příčin a podmínek v oblasti dědičnosti, mozku a výchovného prostředí. Pozornost zaměříme především na negativní školní vlivy, které způsobují „zkrat“ v normálním chování žáků a vyvolávají řetězovou reakci ústící v šikanování. Jde především o destruktivní skupinovou dynamiku, rizikové osobnostní charakteristiky a prostředí, které nedbá na prevenci.

(Kolář, 2001)

2. 3. 1 Skupinová dynamika šikanování

Působí zde síly, které vznikají ve vztazích mezi žáky v jejich skupinovém životě. Skupinová dynamika je tedy přítomna v každé skupině – potenciál jejího vlivu na změnu jednotlivce i celé skupiny může sloužit dobru nebo být zneužit. Je tragickou chybou, že naši pedagogové často neumějí cíleně pracovat se skupinovou dynamikou a budovat pedagogické komunity. Důsledkem je oddělení oficiálního světa pedagogů a skrytého života žáků. Tak vzniká možnost nahodilého pohybu skupinové dynamiky. V případě šikanování je vlivu skupinové dynamiky agresory nevědomě a nereflektovaně užito k destrukci svobody a vzájemných pozitivních vztahů ve skupině. Michal Kolář osvětlil fungování některých významných součástí skupinové dynamiky šikanování, které podporují rozklad svědomí a zlom v chování skupiny i jednotlivců. Jsou to metody agresorů k získání moci, tlak skupinových norem, konformita a závislost na vůdci.

Iniciátoři šikanování od samého počátku (zřetelně od třetího stadia) používají ke zvrácení skupinové dynamiky ve svůj prospěch násilnou indoktrinaci – kombinaci metod vymývání mozku a psychické manipulace, která nabývá až charakteru hypnózy. Tato kombinace zjevných a skrytých metod k získání moci má drtivou sílu. Jestliže jí nečelí speciálně vycvičený „protihráč“ – pedagog, případně nepomůže odborník zvenčí, vede často rychle ke zlomení samostatného myšlení a jakéhokoliv odporu ostatních žáků. Zákonitě dochází k nastolení pokročilé etapy destrukce života skupiny – příjem norem šikanování většinou nebo téměř všemi členy skupiny.

Vymývání mozku (brainwashing)

Fyzické násilí a vyhrožování jsou hlavním nástrojem agresorů ke zlomení a podřízení spolužáků. Oběti jsou vystaveny systematickému násilí, což má za následek i poruchy spánku nebo psychosomatické potíže. (bolesti hlavy, břicha apod.). To vede u řady z nich k tzv. vymývání mozku. Agresor prostřednictvím násilí vnutí obětem postoje, způsoby myšlení a jednání, které by samy dobrovolně a po kritickém hodnocení nepřijaly. Oběti začínají vypovídat závisle na agresorech, zcela proti pravdě a svému zájmu. Jsou násilně indoktrinovány (jsou pod tlakem vedoucí ke slepému a odevzdanému přijímání názorů, hodnot a postojů).

Oběti šikan jsou dlouhodobě vystaveny velké tělesné a psychické bolesti. Výsledkem bývá zlomení duševní síly až do extrémní formy závislosti – identifikace s agresorem. Týraná oběť například s agresory dobrovolně tráví přestávky mimo třídu, „dolejzá“ za nimi, doprovází je domů; znovu a znovu s nimi rozehrává legrace a nakonec je surově zbita.

Systematické násilí vede u oběti k rozpadu původní identity a nastolení nové, alternativní identity, plně poplatné vůdcům šikanování. Změna je stvrzena nezřídka novým jménem v rámci totalitní ideologie (např. „hulibrko“).

Psychická manipulace, nabývající až formy hypnózy

Agresori nepoužívají k uchvácení moci ve skupině pouze zjevné násilí. Ve větší nebo menší míře používají psychickou manipulaci nebo „myšlenkovou převýchovu“. Na pohled nenásilně přesvědčují, podvádějí a manipulativně řídí spolužáky k nesvobodným rozhodnutím. V rámci „kamarádských“ vztahů k tomu používají nerovnoprávnou komunikaci, jejíž účinnost je zesilována negativní skupinovou dynamikou. Žáci považovaní za kořist si nechávají odejmout svobodnou volbu rozhodování, ale nejsou si toho vědomi.

Vytváří se bludný kruh, protože následkem manipulace je paralyzováno samostatné myšlení, prohlubována závislost, upevňován souhlas s agresory a jejich podpora. Mučitelé jsou touto narůstající mocí doslova opojeni a touží po stále větší kontrole otroků.

V duchu „myšlenkové převýchovy“ jsou agresori považováni svými „přísluhovači“ a často i oběťmi za kamarády a sympatické spolužáky. Oběti bezděčně spolupracují se svými manipulátory. Rády dávají svým „vyhladovělým kamarádům“ svoji svačinu, případně ji pro ně z vlastních peněz zakoupí.

Kombinací vymývání mozku a psychické manipulace je hra dvou agresorů na „hodného a zlého“. Jeden systematicky týrá oběť a druhý se jí zastává; přitom se oba výborně baví. Někdy ochránce za svou pomoc vyžaduje finanční odměnu. „Hodný“ agresor je obětí ctěn a obdivován za dobrotu a statečnost. Co přikáže, je ochotně vykonáno. Když se takové šikanování odhalí, oběť se „laskavého“ agresora zastává, prezentuje ho jako bojovníka proti šikaně a nesouhlasí s jeho potrestáním.

Vystupňovaná nerovnoprávná manipulativní komunikace nabývá někdy až charakteru hypnózy. Při stoupající závislosti a narůstajícím strachu oběti z agresora roste i její sugestibilita. Příkazy se dějí jakoby v rámci hypnotického raportu (spojení, vztah mezi hypnotizovaným a hypnotizérem – jakákoliv kritičnost k pseudoautoritě chybí, oběť zachovává postoje neprosté poslušnosti) a mají neuvěřitelnou účinnost, protože působí přes nevědomí.

Tlak skupinových norem

Skupinové normy šikanování - nepsaná pravidla vymezující, „práva otrokářů“ a „povinnosti otroků“ – se stávají závaznými a jejich nedodržování je trestáno různými formami – od výrazného nesouhlasu zbytku třídy až po brutální fyzické přinucení. Jejich porušení roztrpčí stejně tak agresora jako nejubožejší oběť. „Většinový“ skupinový zákon zásadně ovlivňuje postoje a chování žáků, především legalizuje násilí a morálně ho ospravedlňuje. Prizmatem (z hlediska) skupinových norem žáci vidí týrán

slabých jako normální a vůbec je nenapadne, že je něco v nepořádku a že by měli učitele informovat. Schopnost rozlišovat dobré a zlé je vyřazena z provozu.

Jestliže je někdo výrazně nekonformní, odolá tlaku norem a přestoupí zákaz „bronzování“ tím, že informuje pedagoga o šikanování, je odsouzen a zavržen celou třídou, včetně oběti.

Tendence k nesvobodnému jednání

Ve skupině s pokročilým stupněm šikanování se vyskytuje od prvopočátku zvýšená pohotovost ke konformitě. Tato pohotovost významné části skupiny nahrává snaze agresorů zotročit spolužáky. Poddanější jedinci vytvoří rychle s agresory většinu, která drtí odpor méně konformních žáků.

Z praxe je zřejmé, že jakákoliv organizace nebo skupina vyžaduje pro svoje fungování určitý vztah autority a podřízenosti. Zdá se však, že značná část lidí vyhledává závislost na mocensky založených jedincích, protože se bojí vlastní svobody. Vzhledem ke své nejistotě při absenci nějaké autority vychází tato podskupina vstříc jakékoliv autoritě; nedokáže posoudit hlubší kvalitu osobnosti, umí rozlišit pouze vnější sílu – moc. Někteří žáci se sami hrbí a stávají se „satelity“ agresivních pseudoautorit, přenechávají jim odpovědnost za své rozhodování. Tito žáci se nevědomě považují za nástroj provádějící vůli vůdců, a proto si nepřipouštějí odpovědnost za vlastní činy. Na otázku, proč se připojili k šikanování, odpovídají: „Řekl mi, abych to udělal...“ nebo „Všichni to dělali, tak jsem to chtěl taky zkusit...“ apod.

(Kolář, 2001)

2. 3. 2 Rizikové osobnostní charakteristiky

Nejvýznamnější rizikové faktory pro nastartování šikany představují osobnostní charakteristiky jejích iniciátorů a obětí a jejich vzájemný vztah. Někdy člověk může nabýt dojmu, že se mezi těmito protagonisty jedná o nějaký skrytý scénář zvláštní „spolupráce“. Jako by jejich vzájemné chování a jejich potřeby do sebe zapadaly. Souvisí to s hrou na „silné“ a „slabé“.

Existují však i jiné spouštěcí varianty. Osobnostní charakteristiky agresorů a obětí zde ustupují do pozadí, žádné „typické“ charakteristiky nejsou přítomny. Děje se tak v případech zaběhnutých tradic v učňovských internátech, dětských domovech, výchovných ústavech, věznicích apod.

Kdo začíná šikanovat a jaké má k tomu motivy

Kolář uvádí, že agresori – iniciátoři, s nimiž se setkal, byli vždy ti „silní“, alespoň v dané skupinové konstelaci. To znamená, že to byli žáci, kteří uměli svůj strach skrývat (i před sebou) a zneužívat strachu druhých. Jejich afektivní výbava (temperament...), kterou dostali do vínku, jim automaticky umožňovala při tělesné a psychické zátěži reagovat „silně“. Tváří v tvář konfliktům uměli potlačovat nejistotu. Zápas spojený s rizikem v nich vyvolávaly jakousi euforii, která přehlušovala vnitřní

neklid a strach. Tito psychičtí siláci byli zpravidla i fyzicky zdatní, přinejmenším ve srovnání s obětí.

Vždy se u nich dala zaregistrovat nápadná krutost – tedy skvělý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti – a silná touha po moci. Tyto dva motivy – krutost a touha po moci – lze považovat za hlavní hnací motor konání agresorů.

K tomu, aby někdo někomu ubližoval, však existují další motivy, které se k esenciálním (podstatným) přidávají nebo je i předbíhají a vytvářejí společně komplikované motivační struktury.

Motiv upoutání pozornosti – agresor touží být středem zájmu, dělá všechno proto, aby získal obdiv a přízeň spolužáků.

Motiv zabíjení nudy – šikanování přináší citově prázdnému tyranovi vzrušení, poskytuje mu podněty, které ucítí skrz svou „hroší kůži“, a on konečně najde co ho skutečně baví. Snad má i pocit, že teď opravdu žije.

Motiv žárlivosti – žáci závidí dobrému žákovi přízeň učitelů, a tak se mu mstí.

Motiv „prevence“ – bývalá oběť chce předejít svému týrání a na novém působišti začne pro jistotu sama šikanovat, případně se rychle přidá k nějakému agresorovi.

Motiv vykonat něco velkého – někteří násilníci jsou odsouzeni k celkové neúspěšnosti, včetně školní. Šikanováním dokážou sami sobě, že jsou schopni výkonu. Nejsou již pouze míčem, do kterého se kope, ale oni sami se stávají příčinou významného děje.

Dále Kolář uvádí, že z praktického diagnosticko-nápravného hlediska zaznamenal výskyt tří typů agresorů – iniciátorů šikanování:

První typ

Hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování: Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy: Častý výskyt agrese a brutality rodičů – jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

Druhý typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný (narcizmus - zamilovanost do vlastní osoby, ve vlastní tělo), sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuální smyslu.

Vnější forma šikanování: Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy: Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

Třetí typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování: Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky.

Specifika rodinné výchovy: Kolář říká, že nezaznamenal významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Kdo bývá šikanován

Téměř každá skupina si najde nějakou menší oběť a kritéria jsou velmi rozmanitá. Někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí stát kterékoliv dítě.

Přesto na školách existují „typické“ oběti, které jsou opakovaně týrané. V žádném případě to nejsou defektní jedinci. Jsou to pouze „nejslabší ze slabých“. To znamená, že vůbec neumějí skrývat strach a využívat strachu druhých. Nejsilnějším „magnetem“ chronicky šikanovaných obětí je jejich příliš viditelná bojácnost a zranitelnost, které bývají v důsledku předcházejících zkušeností z vymývání mozku vystupňovány do krajností. Důležitá je i jejich vrozená „slabá“ reaktivita v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti, výčtkám svědomí, přílišné sebekritičnosti... V tomto smyslu žáci, kteří jakoby přitahují násilí, nemusejí být vždycky fyzicky slabí, nemusejí mít tělesný handicap. Zpravidla však bývají méně zdatní než agresori.

Určité osobní charakteristiky zvyšují riziko, že někdo bude šikanován. Oběti bývají často nějak oslabené – mívají v širším slova smyslu tělesný nebo psychický handicap, případně se liší od skupinové normy a jsou v menšině.

Z tělesných handicapů se poměrně často vyskytuje malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost, nějaká mimořádnost ve vzhledu.

K psychickým znevýhodněním se řadí například hyperaktivita s poruchou pozornosti, specifické poruchy učení a opožděný duševní vývoj.

Oslabení, která obnažují dítě pro agresí „silných“, je celá řada. Může se jednat o depresivní stav nebo vyčerpání po dlouhodobé nemoci, ale i o nízký socioekonomický status rodičů.

Zvláštní kapitolou jsou oběti, šikanované pro svou odlišnost od skupinové normy. Tito „deviantní“ žáci jsou velmi různorodí, protože velmi rozmanité jsou i skupiny. Jejich odlišnost může být ve směru pozitivním i negativním. Každého „ochránce průměru a správnosti“ jakákoliv výraznější odlišnost nějakého člena dráždí a pobízí k agresii.

Někdy se stává, že žáci, kteří se snaží vzorně plnit požadavky a normy učitelů. Jsou ostrakizováni. Premianti třídy jsou považováni za šprty, „šplhouny“...

Jinou variantou je rasová odlišnost. Například jediný Rom je ve třídě mezi bílými a několika skiny. Za narušení „čistoty“ skupiny bývá tvrdě trestán.

Typologie obětí

Pro praktické potřeby prevence je vhodné vědět něco o podskupinách a typech obětí. Podle předcházejících poznatků existují:

1. oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem
2. oběti „silné“ a nahodilé

3. oběti „deviantní“ a nekonformní

4. šikanování žáci s životním scénářem oběti

Dále rozlišujeme oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované, a oběti, které mají alespoň jeden pozitivní opětováný vztah.

Situace však bývá v mnoha případech nepřehledná. Oběti mohou být velmi slušní žáci s dobrým prospěchem, ale všechno je jinak, když se obětí stanou vyhlášení darebáci a provokatéři. Stává se také, že oběť je současně agresorem. I v nejobtížnější situaci se pedagog může držet jasných pravidel: Žádný žák nesmí být týrán!

(Kolář, 2001)

2. 3. 3 Nedostatky a poruchy prostředí

Někteří lidé mají geneticky podmíněnou vyšší pohotovost a průraznost povahy ke „znásilňování“ slabých. Z toho však nevyplývá, že se stanou automaticky iniciátory šikanování. Vývoj závisí na působení nejbližšího okolí a na jejich aktivní práci na sobě. I v případě, že osobnost strůjce „uzraje“, není jisté, zda v konkrétní skupině k šikanování dojde. Závisí to na konstelaci skupiny a na schopnostech pedagoga. Je nutné připustit, že prostředí má pro výskyt šikanování nepřehlédnutelný vliv. Prostor zahrnuje všechno, co agresory obklopuje.

Kolář zaznamenal, že **rodiny** iniciátorů a aktivních účastníků šikanování významně selhávaly v naplňování citových potřeb svých dětí. Většina agresorů projevovala známky citové deprivace nebo subdeprivace. Pro rodiny agresorů byla charakteristická absence duchovních a mravních hodnot. Ohled na slabé byl chápán jako zbytečná malichernost. Tato skutečnost naznačuje, co se skrývá za poruchou duchovního a mravního vývoje agresorů.

Nedostatky ve výchově měly určitá specifika:

- Agresori se často setkávali s brutalitou a agresí rodičů. Někdy to působilo, jako by násilí vraceli nebo ho napodobovali.

Menší, ale zřetelná podskupina agresorů byla vedena přísně a důsledně, vojenským drilem bez lásky.

U „typických“ obětí byl častý výskyt hyperprotektivní (nadměrně ochranné) matky. Otec chyběl a v blízkosti nebyla žádná mužská identifikační postava. Určitou obměnou byly rodiny se silnou, dominantní matkou a slabým otcem, popřípadě otec chyběl a přítel matky se na výchově nepodílel. Další variantou byly neurotické rodiny, kde členové byli nápadní celkovou nejistotou, poruchami sebehodnocení a zvýšenou úzkostností. Některé „typické“ oběti popisovaly své rodiče jako nepřátelské, tvrdé, kritické a znevažující jejich důstojnost.

Vztažná skupina – k nácviku šikanování dochází u některých jedinců v mimoškolních vztažných skupinách – „ganzích“, které provozují trestnou činnost, řídí se mafiánskými normami a užívají násilí. Žáci s takovou „praxí“ mají tendenci přenášet své zkušenosti do vztahů ve třídě. Objevilo se i několik případů, že agresori použili své „kumpány“ z gangu na zastrašování a zbití neposlušných a nepoddajných spolužáků.

Společnost – epidemický výskyt šikanování na našich školách souvisí i se širšími společenskými vlivy. Škola je podle Koláře „mikromodelem“ společnosti. Odráží poměrně věrně jak to ve společnosti vypadá. Při nejlepší vůli nemůže odstranit negativní vlivy zvenčí, může k nim pouze přihlížet při hledání účinné ochrany dětí. Ze společnosti mohou však přicházet i pozitivní impulsy (např. demokratizace společnosti vede k požadavku, aby byly děti a jejich rodiče považováni učiteli v některých situacích za kompetentní partnery, nikoli jen za objekty výchovného působení). Sociální instituce jako školy nebo výchovné ústavy všude ve světě mají však značnou setrvačnost, a tak často brání děti nejen před vlivy nebezpečnými, ale i před změnami k lepšímu.

Zárodečná podoba krutosti je v každém člověku. Přitom současná společnost dává lidem v nebyvalé míře svobodu k realizaci jejich sklonů. Vytváří se tak prostor pro mnoho dobrých iniciativ, ale i pro konání zla. Nejuctívanějším kritériem úspěchu v naší společnosti se staly peníze, okázalý konzum a moc s nimi spojená. Má to nepochybně své věcné důvody i některé příznivé účinky, třeba tlak na větší efektivitu práce. Přináší to však i prosazování morálky svobodné tržní soutěže do sociálních vztahů: kdy ten, kdo má bohatství a ovládá druhé, je považován za kladný vzor. Nepřepokládá se existence vyšších morálních principů. Výsledkem je, že zárodečné podoby šikanování jsou přítomny prakticky všude. Je to norma vztahů ve společnosti, kdy je běžné, že silnější využívá slabšího. Šikana se nepovažuje za něco špatného, neboť podle uznávaných „mravních“ měřítek si oběť za to může vlastně sama. Není dost sebejistá, bezohledná, agresivní, zkrátka nemá správné vybavení do současné doby.

Televize, počítačové hry a tiskoviny zahlcují mládež násilím. V předpokládané produkci člověk nenalezne věrohodně zobrazený soucit, bolest, utrpení ani pocit viny. Na druhou stranu média informováním o případech šikany pomohla vzbudit zájem odpovědných institucí o změnu situace. V neposlední řadě bujení epidemie posiluje malý zájem demokratické společnosti o šikanování navzdory tomu, že ji tato zákeřná nemoc skupin zevnitř rozkládá. Pravý „virus“ šikanování napadá totiž právě ty skupiny, kde jsou vztahy rovnocenné a měly by takové zůstat. Malé skupiny přitom tvoří „nervový systém“ občanské společnosti. Zřejmě dosud nedozrálý demokratické zpětnovazební mechanismy, které by měly onemocnění jednoznačně odhalit.

Existují i jevy a trendy pozitivní. Společnost se snaží uvést do života nadnárodní normy jako Deklaraci lidských práv nebo Úmluvu o právech dítěte. Začínají fungovat instituce hájící práva jedince – zlepšuje se práce policie a soudů, máme Ústavní soud, ombudsmana, je zde Evropský soud pro lidská práva... Pomalu a bolestně se rodí vědomí, že zlu a násilí nelze ustupovat nikde ve světě, že každý agresor ohrožuje potenciálně kohokoliv, že nejkřiklavější zločiny je možno stíhat bez ohledu na hranice států a dobu, která od nich uplynula.

Přesto společenské klima pro ochranu slabých a napadených není příznivé. Lidé si dosud málo uvědomují, že k tomu, abychom mohli žít ve svobodné společnosti, je zapotřebí mnohem víc než naplňovat pouze vlastní štěstí. Kolář cituje slova Michaela Novaka: *Svoboda potřebuje čisté a blahodárné zvyky, zdravé rodiny, obecnou slušnost a nebojácnou úctu jednoho člověka k druhému. Svoboda potřebuje celý dešťový prales drobných skutků ctností, složité vazby vzájemné oddanosti, planoucí lásku, neumírající věrnost. Svoboda potřebuje zvláštní instituce a ty zase potřebují lidi specifických návyků srdce.*

(Kolář, 2001)

2. 4 Prevence šikany

K prevenci šikany napsal Pavel Říčan, že jako je tomu u většiny nemocí, i o šikaně platí, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později – možná už příliš pozdě – odstraňovat nebo proti němu bojovat. To platí jak pro školní, tak pro rodinnou výchovu.

Prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, resp. kde nebyla upozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly. (Říčan, 1995)

2. 4. 1 Zásady při uplatňování prevence šikany

Podobně jako skandinávské a britské, i naše poznatky a zkušenosti vedou k názoru, že nebezpečí šikany můžeme snížit především uplatňováním některých zásad, které všeobecně prospívají dětskému a mravnímu vývoji a pomáhají vytvářet dobré vztahy v rodině i ve škole. Protože však právě tyto zásady jsou ve škole silně zanedbávány, nezbyvá než je připomínat. Z hlediska šikany a jiných projevů dětské agrese, jejichž narůstání nás varuje před hlubokým rozkladem společnosti, získává uplatňování těchto zásad novou, ještě větší naléhavost.

(Říčan, 1995)

2. 4. 1. 1 Solidarita se slabými jako základ řízení třídy

Podívejme se na školní třídu z jednoho důležitého, ale většinou opomíjeného hlediska. Tak jako v každé lidské skupině a v každém vztahu, i zde stále jde mimo jiné o to, kdo bude mít vliv na to, co se bude společně dělat a jak se to bude dělat. Zde se každý tak trochu snaží prosadit svá přání, uplatnit svou vůli. A často můžeme přímo říci, že probíhá boj o moc, tu spíše otevřený, tu spíše skrytý.

Podívejme se do školní třídy. Každý tu má svůj zájem a ty zájmy se trochu rozcházejí. Především je tu zájem učitele, aby děti věnovaly pozornost učení, aby nerušily ostatní, aby ho poslouchaly. Teoreticky je to společný zájem učitele i dětí. Zájem dětí o školní práci ovšem kolísá, často převáží zájem bavit se po svém, nejednou právě na účet pedagoga. Vzniká napětí, konflikt, stálý boj učitele s třídou o udržení kázně. Okřikování, napomínání ke klidu, kárání a trestání za rušení výuky zabírá často velkou část vyučovací hodiny a vyčerpává většinu učitelovy energie.

Navíc jsou zde vztahy mezi dětmi. Stále vznikají drobnější či větší konflikty. Děti se navzájem šikádlí, dostávají se do sporů a opět se usmiřují, soupeří o prestiž a vliv, bojují o moc. Učitel se musí prosadit jako ten, kdo má v těchto sporech poslední slovo, kdo bývá soudcem a někdy i vykonavatelem rozsudku. Jeho úkolem je prosazení spravedlnosti mezi dětmi – což znamená především ochranu slabších před silnějšími.

Učitel má a může důsledně sledovat strategii založenou na podpoře outsiderů. Může si záměrně všimnout dětí plachých, úzkostných, nějak handicapovaných, méně

chápatých, méně výřečných, méně sympatických, izolovaných. Může využít každé příležitosti k tomu, aby je povzbudil, dodal jim odvahy, posílil jejich sebevědomí, ujistil je, že jsou stejně hodnotné jako ti ostatní, aby jim dal příležitost v něčem vyniknout, zapadnout lépe do kolektivu. Nesmí přitom čekat ne vděčnost, na projevy citové odezvy, pro které děti tak milujeme a které bývají velmi silným motivem pedagogické práce. Outsideri jsou často outsidersy proto, že nedovedou poskytovat citovou odezvu tak jako druhé děti, proto bývají izolováni. Dovedeme-li jim přesto poskytovat citovou oporu, mohou se změnit. Mohou být vděční a postavit se za učitele, až to bude potřebovat, třeba proti většině třídy, kterou popudí jeho náročnost a důslednost. Mohou se stát oporou jeho autority. Ale jít touto cestou je namáhavější a riskantnější. Averse, které je vystaven outsider, se přenáší na toho, kdo se s ním sblíží, kdo ho podporuje. Proto se učitelé – aniž si to uvědomují – často distancují od outsiderů, aby neutrpěla jejich vlastní popularita.

Orientovat se na outsidersy je tedy v jistém smyslu obět'. Je to ovšem právě ta obět', kterou má učitel přinést, chce-li předcházet šikaně, chce-li preventivně chránit ty, kteří jsou šikanou ohroženi.

Orientace na outsidersy znamená stálý zápas o důvěru dětí. Pokud nechceme, aby ve třídě vládl krutý „zákon smečky“, musíme mít dobré informace o tom, co se v ní děje. Děti mají silnou potřebu svěřovat se, je jen třeba podporovat je v tom, zvláště tím, že se jich budeme vyptávat na věci, které je zajímají, a budeme jim skutečně naslouchat, aniž bychom je na každém kroku mentorovali. V atmosféře laskavé důvěry jim pak „vyklouzne“ i to, co nechtěly. Je třeba projevovat porozumění pro jejich slabosti a prohřešky. Platí zásada: Čím jsme celkově shovívavější, tím rozhodněji můžeme trvat na několika zásadách, které jsou skutečně důležité. A není nic důležitějšího – mravně, psychologicky i pedagogicky – než aby děti měly ve škole pocit bezpečí před vrstevnickou agresí.

(Říčan, 1995)

2. 4. 1. 2 Podpora autority učitele

Úpadek autority je jednou z příčin současné krize společnosti. Moderní liberalismus odmítá takřka jakoukoliv poslušnost jako omezení osobní svobody. Je také dobré uvědomit si, že v současné době je obtížnější než dříve prosadit se jako autorita.

Zvýšení, resp. obnovení autority učitele a školy jako celku je nezbytnou podmínkou toho, aby škola řádně plnila své poslání, a samozřejmě i toho, aby se vypořádala se šikanou. Dokud si učitel musí nechat líbit od asociálních dětí otevřené urážky a nejednou musí být rád, že nedostane facku, lze těžko mluvit o tom, jak má chránit slušné děti před rváči, oběti před agresory. Jedno opatření ke zvýšení autority školy je plně v moci ředitele: může se za své učitele důsledně stavět a jejich autoritu podporovat za všech okolností (kromě těch, kdy mu to učitel svou hrubou chybou sám znemožní).

Posílení autority učitele vyžaduje, aby byl překonán tzv. mýtus dokonalého učitele. Tento mýtus spočívá v představě, že dobrý učitel dokáže zaujmout učební látkou každé dítě, že má respekt, lásku a důvěru všech, že zvládne po dobrém každý problém, který se ve třídě vyskytne. Je třeba trvat na tom, že učitel má právo obrátit se

na ředitele nebo na zkušenějšího kolegu se žádostí o pomoc, aniž by riskoval, že bude blahosklonně poučován, možná dokonce před žáky, s nimiž se ho ředitel pokusí „smířit“.

Autorita učitelů na druhém stupni základní školy trpí tím, že se jich ve třídě střídá celá řada. Tím důležitější je, aby třídní učitel měl co největší podíl na výuce a co největší podporu ředitele pro svou roli – roli toho, kdo má ve třídě hlavní moc.

Na prvním stupni mají děti jediného učitele a je velmi důležité, aby s nimi „šel“ pokud možno od prvního a ž do pátého ročníku. Tendenci využívat schopností některých učitelek k tomu, že se „specializují“ například na první ročník považuje autor Říčan za velmi problematickou z výchovného hlediska. Jen dlouhodobá kontinuita umožní učitelům žáky dobře znát a poskytnout dětem pocit bezpečí ve vztahu k pevnému bodu, jímž má být právě ta jedna důvěryhodná a autoritativní osoba, někdo, komu děti důvěřují a na koho spoléhají.

(Říčan, 1995)

2. 4. 1. 3 Posílení demokracie ve třídě a ve škole

Princip demokracie stojí zdánlivě proti principu autority. Ovšem jen zdánlivě. Lidé a instituce, kteří byli demokraticky zvoleni a jsou stále demokraticky kontrolováni, mají nejlepší předpoklady jednat – v situacích, které to vyžadují – jako pevná, rozhodná autorita.

Výchova dětí k demokracii není jen záležitostí výuky ve speciálním předmětu. Jde především o styl jednání učitele s dětmi a s jejich rodiči; pokud jde o děti, tedy hned od prvního ročníku.

Zde jsou hlavní zásady:

1. Ptát se dětí na jejich názory a přání, trpělivě a s respektem jim naslouchat, diskutovat s nimi, vysvětlovat, co jde a co a proč nejde. Každý nesouhlas vítat jako příležitost k tomu předvést toleranci k odlišným názorům, jež je základem demokracie.
2. Dávat dětské skupině, zvláště třídě jako celku, při vhodných příležitostech možnost volby: kam se půjde na vycházku atd. Základní demokratická procedura sčítání hlasů se může nacvičovat od prvního ročníku.
3. Pěstovat žákovskou samosprávu v rámci školy i v rámci jednotlivých tříd. Vyhledávat příležitosti, kdy se může tato samospráva uplatnit, aby se děti učily vstupovat do role autority a jednat jako zástupci skupiny s vyšší autoritou, která se s nimi radí a povzbuzuje jejich iniciativu.
4. Otevřeně informovat rodiče o problémech školy i o nepříjemných událostech, o chybách, ke kterým došlo. To je cesta k důvěře, někdy nepříjemná, ale nutná. O nebezpečí šikany mají být rodiče informováni co nejdříve, nejlépe při nástupu dětí do prvního ročníku.
5. Umožnit rodičům co nejčastější přístup do školy, někdy i při vyučování.
6. Podněcovat aktivitu rodičovské organizace na škole, dávat jí k dispozici co nejvíce informací, radit se s ní o důležitých rozhodnutích, žádat ji o pomoc a přenášet na ni v mezích platných předpisů co nejvíce zodpovědnosti.

(Říčan 1995)

2. 4. 1. 4 Ideová výchova

Ideová výchova, spočívající v podstatě v tom, že dětem vštěpujeme základní hodnoty, na nichž naše společnost stojí (úcta ke každé lidské bytosti, solidarita, soucit, obětavost, atd.), je nezbytnou součástí prevence, má-li být tato prevence schopna zabránit bujení šikany mezi dětmi.

Základem mravní výchovy je osobní příklad učitelů, kteří význam uvedených hodnot žákům prakticky předvádějí tím, jak se k nim chovají. Chybí-li tento příklad, je všechno ostatní skoro zbytečné. Sám o sobě však příklad nestačí. Zároveň je nutné tyto hodnoty sdělovat „slovem a obrazem“, tj. ideově vychovávat. Nestačí přitom dát těmto tématům místo v určitém vyučovacím předmětu. Základní mravní (ovšem i estetické) hodnoty mají tvořit stálou a naprosto samozřejmou součást prostředí, kterým děti obklopujeme.

(Říčan, 1995)

2. 4. 1. 5 Princip kooperace ve výchově

Dobrou prevencí šikany je co nejširší uplatňování kooperace mezi dětmi při všech školních činnostech, které k ní dávají příležitost, a cílevědomé využívání kooperace k vytvoření takových vztahů mezi dětmi, především ve třídě, aby se snižovalo riziko šikany.

Základní myšlenka je velmi prostá: Vytvářením kooperačních týmů podporovat zapojení outsiderů do skupinových aktivit, dát jim příležitost být platnými členy týmu a tak jim pomoci získat respekt třídy i vyšší sebeúctu, učit potenciální agresory i oběti šikany sociálním dovednostem, které usnadňují agresorům jinou než agresivní interakci a obětem umožní vyhýbat se nebezpečným situacím nebo z nich unikat. Uplatnění principu kooperace má, jak prokázala řada výzkumů, příznivý vliv na vztahy mezi žáky všeobecně, ne tedy jen v souvislosti se šikanou a její prevencí.

(Říčan, 1995)

2. 4. 1. 6 Ochrana dětí před vlivem mediálního násilí a pornografie

Škodlivost násilí v běžných „akčních“ filmech pro dětský psychický a mravní vývoj je dávno vědecky prokázána. Mediální násilí, tak i pornografie snižují citlivost dětí ke kultuře, oslabují smysl pro kázeň a řád, pro hodnotné a čisté lidské vztahy, pro duchovní dimenzi života. Co nejvíce omezit konzum tohoto zboží patří tedy i k prevenci šikany.

Vést děti k tomu, aby užívaly média všeho druhu v rozumné míře a rozumným způsobem, je stále naléhavějším úkolem rodinné i školní výchovy. Teorie a metodika výchovy k inteligentnímu a kritickému diváctví je dnes jednou z nejdůležitějších pedagogických disciplín. Její význam ještě poroste s rostoucí atraktivností, kterou média mají díky stále dokonalejší technice a díky tomu, že stále rafinovaněji využívají psychologických poznatků o tom, jak lze – bez ohledu na jakoukoliv etiku – upoutat pozornost diváka.

(Říčan, 1995)

2. 4. 1. 7 Dozor ve škole

Dozor dospělých nad žáky je jednoduchým, ale účinným preventivním prostředkem proti šikaně. Čím více pedagogů nebo jiných dospělých je na chodbách během přestávek, v jídelně apod., tím méně příležitostí mají agresori k šikaně. Mnoho ovšem záleží i na technice dozoru. Jestliže pedagog stojí „ve strategické pozici“ na rohu chodby a celou přestávku se nepodívá do tříd, může se právě ve třídách dít cokoliv, navíc hlídka postávající u dveří dá včas signál k „úklidu“.

K prevenci šikany patří také „inventura“ všech prostorů, např. málo frekventovaných zákoutí, kde by mohlo docházet k šikaně, a jejich pravidelná kontrola. Nemělo by být problémem získat od dětí samých informace o „nebezpečných zónách“ školní budovy.

(Říčan, 1995)

3 Praktická část

3.1 Cíl praktické části

Cílem praktické části bylo pomocí dotazníku zjistit postoje učitelů, vychovatelů v dětských domovech a hlavně postoje dětí k problematice šikany. Zjistit, zda jsou v našem nejbližším okolí v dotazovaných zařízeních známy příčiny vzniku šikany, zjistit jak si umí v případě objevené šikany poradit, jak se v těchto zařízeních zabývají prevencí šikany a případnou nápravou. Dále bylo cílem prozkoumat jak jsou vnímány děti z dětských domovů a zda je rozdíl z hlediska šikany mezi dětmi z běžných rodin a z dětských domovů.

3.1.1 Stanovení předpokladů

3.1.1.1 Stanovení předpokladů z pohledu dětí

- 1) Lze předpokládat, že si děti pod pojmem šikana představí převážně fyzické násilí
- 2) Lze předpokládat, že nejčastější příčina šikany z pohledu dětí bude získat materiální hodnoty
- 3) Lze předpokládat, že po přímém dotázání, zda by mohla být nejčastější příčina pro šikanu NUDA, odpoví více než polovina dětí ANO
- 4) Lze předpokládat, že děti ve většině případů na dotaz, zda jsou děti z dětských domovů šikanovány více, odpoví ANO
- 5) Lze předpokládat, že děti se svěří s problémem šikany v první řadě svým kamarádům

3.1.1.2 Stanovení předpokladů z pohledu pedagogů

- A) Lze předpokládat, že více než polovina pedagogů označí za nejčastější příčinu šikany boj o postavení a moc ve třídě nebo v rodinné skupině.
- B) Lze předpokládat, že si pedagogové ve 2/3 myslí, že fakt, že je dítě z dětského domova NENÍ nejhlavnější příčina k šikaně
- C) Lze předpokládat, že pedagogové ve většině případů odpoví, že děti z dětských domovů jsou ve svém okolí vnímány negativně
- D) Lze předpokládat, že více než polovina pedagogů spatřuje za nejdůležitější prevenci ve vztahu k šikaně spolupráci a vzájemnou informovanost všech zúčastněných
- E) Lze předpokládat, že 2/3 pedagogů vyjádří názor, že náprava se uskuteční formou okamžitého řešení každého malého náznaku šikany

3.2 Použité metody

Pro získání faktů byla použita metoda dotazníku. Otázky v dotazníku byly pokládány formou otázek uzavřených i otevřených. K porovnání některých odpovědí byla použita metoda srovnávací. Dotazník byl anonymní. Na úvod dotazníku byla položena otázka, zda dotazovaný je chlapec nebo dívka. Nejvíce dotazů ve střední části se týkaly stěžejního tématu – nejčastější příčina šikany, proč některé děti jiné děti šikanují, zda je rozdíl mezi dětmi z dětských domovů a mezi dětmi z běžných rodin ve vztahu k šikaně apod. Na závěr byla úmyslně položena otázka, která se týkala konkrétní příčiny šikany – nudy. V praxi často slyšíme, že děti se nudí, neumíme je zaměstnat, a proto vymýšlejí lumpárny, například i šikanu. Víme však, že ne vždy tomu tak je. Chtěli jsme se o tomto přesvědčení utvrdit, a proto byla tato otázka položena dětem na závěr jako samostatná. Předpokladem bylo, že v případě, kdy mají děti samy vyjmenovat nejčastější příčiny se nuda neobjeví moc často. Pokud by byly tázány konkrétně, počet kladně odpovídajících dětí by se zvýšil přibližně na polovinu.

3.3 Popis zkoumaného vzorku

Průzkum byl proveden ve velmi úzkém okruhu Šluknovského výběžku. Dalo by se říci, že v okruhu třiceti kilometrů. Jednalo se o dvě malé vesničky – Lipová u Šluknova a Vilémov u Šluknova a o dvě malá městečka – Velký Šenov a Jiříkov. Proč zrovna v této oblasti? Dost často se setkáváme s názory, že žijeme „na konci světa“ nebo „tady dávají lišky lidem dobrou noc“. To je fakt. Přesto si však myslíme, že předsudky lidí, kteří jsou přesvědčeni, že zde žijí jen nějakí „vesničtí ...“ se liší od reality. Je pravda, že jsme svým způsobem odříznuti od kulturního vyžití, že za různými zajímavými akcemi musíme vyjíždět do větších měst. Co se týče lékařské péče a odborné péče, jsme také závislí na dopravě za těmito odborníky. Fakt by mohl být i ten, že mnoho mladých lidí a hlavně ti co by chtěli dělat takzvanou „kariéru“, se stěhovali i stěhují do jiných oblastí a do větších měst. Lidé, kteří zůstali nebo zůstávají zde a usadí se v našich končinách, se zde buď narodili a nebo tento kraj a hlavně přírodu milovali nebo milují.

Problémy šikany se objevují všude. Je jedno, zda lidé žijí na vesnici nebo ve městě. Musíme tento projev agrese řešit, protože nedozírné následky neřešené šikany se projeví všude stejně. Cílem bylo se o tomto našem názoru přesvědčit, a proto bylo rozhodnuto průzkum problematiky šikany provést v tomto malém regionu, který je nejbližším okolím dětského domova, kde pracujeme.

Zaměřili jsme se na věkovou kategorii dětí středního a staršího školního věku. Konkrétně tedy na děti od 3. třídy do 9. třídy. Průzkumu se zúčastnily děti z běžných rodin a děti z dětských domovů.

Ve Vilémově u Šluknova je základní škola, kam chodí děti na první stupeň – tedy od 1. třídy do 5. třídy. Na druhý stupeň pak dojíždějí do čtyři kilometry vzdáleného Velkého Šenova. Ve vilémovské škole jsou jen tři třídy, tudíž jsou ve dvou případech ročníky spojeny. Dotazník byl vyplněn osmnácti dětmi ze 4. a 5. třídy. Bylo to sedm dívek a jedenáct chlapců, což pro tento průzkum nebylo směrodatné. Do této školy nechodí děti z dětského domova, ale úzce spolupracují se Základní školou v Lipové.

Jsou proto v kontaktu s těmito dětmi při společných akcích těchto škol nebo při mimoškolních aktivitách. Z pedagogů byl dotazník vyplněn pěti pracovníky – tři učitelky (zde je zahrnuta i p. ředitelka), vychovatelka ve školní družině a jedna učitelka v důchodovém věku, která zastupuje nemocné kolegyně a dovolené.

Na Základní škole v Lipové u Šluknova se také ve třech třídách vyučuje pět postupných ročníků. Je to také 1. stupeň základní školy – od 1. do 5. třídy. Dvakrát dvě třídy byly spojeny. Samostatně zůstávala třída, která měla nejvyšší počet dětí. V případě školy v Lipové byla samostatná 3. třída. Učitelé i rodiče považovali za neštěstí spojování tříd, ale nešlo to jinak řešit ve vztahu k počtu učitelů, ve vztahu k financím apod. V Lipové vyplnilo dotazník dvacet jedna dětí – z toho osm dívek a třináct chlapců. Bylo řečeno, že mají velice šikovné žáky i ve 3. třídě. Proto byly dotazníky vyplněny dětmi ze 3., 4., a 5. třídy, což odpovídalo střednímu školnímu věku. V této škole pracuje pět pedagogických pracovníků. Jedna paní ředitelka, která zároveň i učí, dvě učitelky, jedna vychovatelka ve školní družině a jedna učitelka mateřské školy. Mateřská škola je ve stejné budově se školou základní a spadá pod jednu ředitelku. Paní ředitelka byla velice ochotná a o průzkum se zajímala. Velice dobře se nám spolupracovalo.

Další průzkum byl proveden v Dětském domově v Lipové u Šluknova. Vzorek dětí pro tento průzkum byl zúžen stejně jako ve školách na střední a starší školní věk. Dotazník vyplnilo třicet dětí, z toho devět dívek a dvacet jedna chlapců. Jelikož to bylo v „domácím“ prostředí, nebyl problém s vyplňováním dotazníku. Bylo možné i s dětmi hovořit a diskutovat s nimi. Předpoklady, které byly stanoveny, byly čerpány hlavně z praktické zkušenosti v tomto dětském domově.

V Dětském domově v Lipové také dotazník vyplnilo nejvíce pedagogických pracovníků, protože kapacity dětského domova je přes padesát dětí. Konkrétně sedmnáct vychovatelů – z toho čtrnáct kmenových vychovatelů, tři zastupující vychovatelé, ředitel, vedoucí vychovatelka a sociální pracovníce, která také částečně vychovatele zastupuje. Celkem to tedy činilo 20 pedagogických pracovníků.

Průzkum pokračoval v Základní škole ve Velkém Šenově na 2. stupni – tedy od 6. třídy do 9. třídy, což je starší školní věk. Je to po vývojové stránce osobnosti obtížné období dospívání. Tato základní škola byla zvolena proto, že sem dojíždějí na 2. stupeň jak děti z Vilémova, tak i děti z Lipové. Dále přijdou do kontaktu děti z běžných rodin s dětmi z dětského domova. Moc jsme si slibovali od spolupráce učitelů, protože jsme se domnívali, že právě učitelé z této školy mají největší možnost sledovat, a poznávat děti z běžných rodin a děti z dětského domova. Bohužel byl dotazník vypracován jen jednou paní učitelkou. Ze strany dětí byla spolupráce velice pěkná. Získal se odtud vzorek padesáti dětí. Děvčat bylo devatenáct a chlapců třicet jedna.

Posledním zařízením, které bylo navštíveno, byl Dětský domov se školou v Jiříkově. Moc se nám zde líbilo. Budova byla po rekonstrukci a prostředí zde působilo velice příjemně. Získali jsme zde vzorek dvaceti dvou dětí. Z toho bylo sedm dívek a patnáct chlapců ve středním a starším školním věku. Z pedagogických pracovníků dotazník vyplnilo deset pedagogů – pět učitelů a pět vychovatelů z dětského domova.

Celkový součet vzorku spočívá v počtu: čtyřicet jedna pedagogických pracovníků a sto čtyřicet jedna dětí. Pro srovnání některých odpovědí dětí z běžných rodin a dětí z dětských domovů bylo použito vzorku padesáti dvou dětí, aby v obou případech byl stejný počet dětí.

3.4 Průběh průzkumu

Všechna zařízení, která byla použita pro tento průzkum z oblasti šikany, nám jsou svým způsobem blízká. Ve všech zařízeních jsme se setkali s lidmi, kteří nám vyšli vstříc a byli ochotni nám průzkum umožnit. Východiskem pro volbu právě Základní školy ve Velkém Šenově byl fakt, že se zde potkávají a stávají se spolužáky děti z Vilémova, z Lipové i z Velkého Šenova. Dále fakt, že tuto školu navštěvují děti z běžných rodin a také děti z dětského domova. Vzorek dětí z této školy činil padesát chlapců a děvčat, a byl proto pro tento průzkum stěžejní. Je nám líto, že se nám nepodařilo získat větší počet pedagogů. Nakonec byl vytvořen vzorek 41 pedagogů, s kterým se již dalo pracovat.

Na průzkumu se pracovalo od prosince 2006. Každé zařízení bylo navštíveno. Byla tu možnost si školy projít a zúčastnit se i částí vyučování. V každém zařízení byla nalezena kontaktní osoba, které byla vyličená představa o vyplnění dotazníku, o věkové kategorii dětí apod. Tato osoba si pak v rámci svých možností naplánovala do své vyučovací hodiny nebo ve výchovné činnosti v dětském domově čas pro tematiku šikany a později pro vypracování dotazníku.

Nejvíce vzdálen byl Dětský domov se školou v Jiříkově. Právě však odtud byly obdrženy vyplněné dotazníky jako první. Bylo možné tedy začít s vyhodnocováním. Průzkum v Dětském domově Lipová byl organizován mnou samotnou. Na poslední vyplněné dotazníky z ostatních zařízení bylo nutné počkat do konce února 2007.

3.5 Výsledky a jejich interpretace

3.5.1 Výsledky z průzkumu dětí

1) Vzorek dětí, který průzkum realizovaly

Tabulka č. 1: Vzorek dětí	Počet dětí	%
dívky	50	35
chlapci	91	65
Celkem:	141	100

Tabulka č. 1.1: Vzorek dětí	Počet dětí	%
Děti z běžných rodin	89	63
Děti z dětského domova	52	37
Celkem:	141	100%

Na dotazník odpovídalo 141 dětí. Rozlišení, zda je dítětem chlapec nebo dívka, nebylo pro tento průzkum směrodatné. Tato otázka spíše sloužila k tomu, aby se děti zorientovaly v úvodní části dotazníku. Důležité byly informace od dětí, které společně žijí ve škole, ať už z běžných rodin nebo v dětských domovech. Děti z dětských domovů bylo mnohem méně. Pro tento průzkum však takto vzniklý vzorek stačil.

2) Co si děti nejčastěji pod pojmem šikana představí

Tabulka č. 2: Co je šikana	Počet dětí	%
bití, mlácení – fyzické násilí	64	45
slovní urážky, pomluvy	38	27
ubližování obecně	24	17
braní peněz, svačiny – získat materiální hodnoty	9	6
nevím	4	3
legrace, zábava	2	2
Celkem:	141	100 %

Potvrdil se předpoklad, že děti si pod pojmem šikana představí ve většině případů fyzické násilí. Zajímavé bylo zjištění, že v této otázce se jen 9 dětí vzpomnělo na získání materiálních hodnot. Procentuálně vyjádřeno to je 6% .

3) Nejčastější příčina šikany, proč některé děti jiným dětem ubližují

Tabulka č. 3: Nejčastější příčina	Počet dětí	%
Povyšování, frajeření, získat moc	57	40
získat peníze	34	24
nevím	19	13
baví je to, zábava	11	8
provokace	8	6
nuda	6	4
závist	5	4
pomsta	1	1
Celkem:	141	100%

Předpoklad byl, že zde bude nejčastější odpověď, honba za získáním něčeho. Tento předpoklad se nepotvrdil. Nejčastější důvod z pohledu dětí bylo získat moc, povyšování a dle jejich slov frajeření. Získání materiálních hodnot bylo vyjádřeno konkrétně kvůli penězům ve 24%. Byla to druhá nejčastější odpověď. Zbytečně velké procento dětí odpovědělo nevím – 13%. V této části otázky se odpověď NUDA objevila u 6-ti dětí, což jsou 4 %.

4) Přímý dotaz, zda si myslí, že nejčastějším důvodem pro šikanu může být NUDA

Tabulka č. 4: Nuda jako nejčastější příčina šikany	Počet dětí	%
ne	88	63
ano	34	24
nevím	13	9
někdy	6	4
Celkem:	141	100%

V samostatné otázce, zda by nejčastějším důvodem pro šikanu mohla být NUDA, odpovědělo 63% dětí že NE a 24% dětí, že ANO. To bylo překvapivé. Předpoklad byl, budou-li děti přímo navedeny, zareagují pozitivně. Bylo však dobře, že se nenechaly zvíkat. Bylo možné vycházet z toho, že se děti nenudí, což bylo pozitivní zjištění.

5) Jsou děti z dětských domovů šikanovány častěji než děti z běžných rodin

Tabulka č. 5: Jsou děti z dětských domovů více šikanovány	Počet dětí	%
ne	72	52
nevím	30	21
je to spíše opačně	20	14
ano	19	13
Celkem:	141	100%

Předpokládala se od dětí odpověď, že děti z dětských domovů jsou šikanovány více nebo častěji, než děti z běžných rodin. Z tohoto průzkumu vyplynulo, že se ani tento předpoklad nenaplnil. Bylo to velice potěšující, protože se v praxi zdá, že je tomu naopak.

6) Komu se mohou děti svěřit, na koho se mohou obrátit

Tabulka č. 6: Komu děti věří	Počet dětí	%
rodina + učitel	54	38
rodiče	32	22
vychovatel	21	15
rodina + pedagog + kamarád	11	8
policie	9	6
učitel	5	4
kamarádi	5	4
linka důvěry	4	3
Celkem:	141	100%

Předpoklad, že děti se s problémem šikany v první řadě svěří kamarádovi, se nepotvrdil. Děti v některých případech vyjmenovaly možností více a mezi nimi byl i kamarád – 11 dětí zvolilo tuto variantu. Samotného kamaráda napsalo jen 5 dětí. Na takovýto výsledek nebylo ani pomyšleno. Bylo to příjemné zjištění, že děti věří a důvěřují svým rodinám a pedagogům. Za rodinu v tomto případě považujeme i vychovatele z dětských domovů.

3. 5. 2 Výsledky z průzkumu pedagogů

A) Nejčastější příčina šikany dle názoru pedagogů

Tabulka A: Nejčastější příčina pro šikanu	Počet pedagogů	%
povyšování, získat moc	27	67
nuda	6	15
špatná výchova	3	7
získat peníze	2	5
neúspěch	1	2
závist	1	2
bagatelizace	1	2
celkem:	41	100%

Předpoklad, že více než polovina pedagogů odpoví, že nejčastější důvod pro šikanu by byl - získat postavení a moc v kolektivu se potvrdil – 67%. Druhá nejčastější odpověď byla NUDA – 15%. Možnost získání materiálních hodnot zvolilo jen 5% pedagogů.

B) Fakt, že je dítě z dětského domova může být nejhlavnější příčina k šikaně

Tabulka B: Je dítě z dětského domova více šikanováno	Počet pedagogů	%
ne	36	88
ano	5	12
nevím	0	0
někdy	0	0
celkem:	41	100%

Předpoklad byl, že si pedagogové ve 2/3 si myslí, že NENÍ hlavním důvodem pro šikanu fakt, že je dítě z dětského domova. Tento předpoklad se jednoznačně potvrdil – 88% pedagogů.

C) Jak jsou děti z dětského domova vnímány ve svém blízkém okolí

Tabulka C: Jak jsou děti z dětských domovů vnímány	Počet pedagogů	%
negativně	19	46
jsou „jiné“	13	32
pozitivně, normálně	9	22
celkově:	41	100%

Předpoklad, že ve většině případů odpoví pedagogové, že děti z dětských domovů jsou ve svém blízkém okolí vnímány negativně se potvrdilo ve 46 procentech. Na druhé pozici byl však výrok, s kterým se setkáváme často, ač je blíže nespecifikovaný - že lidé v okolí dětského domova vnímají tyto děti jako „jiné“. To je fakt. Pravda však je, pokud chceme bližší vysvětlení tohoto výroku, většina těchto lidí není schopna toto konkrétně vysvětlit. Vychovatelé z dětských domovů by tento výrok nejraději neslyšeli, protože tyto děti jsou stejné jako všechny ostatní. Odlišují se v jedné zásadní věci – nemají to štěstí vyrůstat ve své biologické rodině. To však ve většině případů nemohly ovlivnit. Překvapilo nás pozitivně celkem velké množství názorů, že děti z dětských domovů jsou vnímány pozitivně a normálně. Kéž by toto procento lidí mělo pravdu.

D) V čem spatřují pedagogové nejdůležitější prevenci ve vztahu k šikaně

Tabulka D: Prevence	Počet pedagogů	%
osvěta	12	29
spolupráce	10	24
důslednost	7	17
upevňování vztahů v kolektivu dětí	6	15
aktivity, zaměstnat děti	6	15
celkem:	41	100%

Předpoklad pro tuto otázku byl, že polovina pedagogů bude prevenci spatřovat ve spolupráci a vzájemné informovanosti. Tento předpoklad se nepotvrdil, i když jen malým rozdílem. Nejvíce pedagogové sázelo v rámci prevence na osvětu.

E) Jaká je nejučinnější náprava

Tabulka E: Náprava	Počet pedagogů	%
informovat všechny zainteresované, spolupracovat	17	41
více hovořit, osvěta, nebagatelizovat	8	20
okamžité řešení	7	17
důslednost	7	17
výchova v rodině	2	5
celkem:	41	100%

Předpoklad pro tuto otázku byl, že 2/3 pedagogů vyjádří názor, že náprava se uskuteční formou okamžitého řešení každého malého náznaku šikany. Doslova takto odpovědělo 17% pedagogů. Dalo by se však vzít v potaz, že spolupracovat a informovat všechny zainteresované by mohl být začátek okamžitého řešení. Toto považovalo za nejučinnější nápravu 41% pedagogů.

3. 5. 3

Ostatní výsledky

a) Řešil jste šikanu

Tabulka a: Řešil jste šikanu	Počet pedagogů	%
ano	34	83
ne	7	17
celkem:	41	100%

Byla to otázka v dotazníku pro pedagogy. Vzorek činil 41 pedagogů. 83% odpovědělo, že šikanu již řešilo.

b) Jak jste ji řešil

Tabulka b: Jak jste řešil šikanu	Počet pedagogů	%
spolupráce, vyšetřování	19	56
pohovory, vysvětlování, domluva	15	44
celkem:	34	100%

Otázka pro pedagogy – vzorek 34 pedagogů, kteří v tabulce **a** odpověděli kladně - 56% pedagogů řešilo šikanu vyšetřováním a spoluprací.

c) Srovnání výsledků dětí z běžných rodin a dětí z dětských domovů

c 1) Co je šikana – názory dětí z dětských domovů

Tabulka c 1: Co je šikana	Počet dětí	%
ubližování obecně	21	40
mlácení, fyzické násilí	14	27
slovní napadání, pomluvy	8	15
nevím	4	8
braní peněz	3	6
zábava, legrace	2	4
celkem:	52	100%

Děti z dětských domovů si ve většině případů pod pojmem šikana představily ubližování, které blíže nespecifikovaly. Druhá nejčastější odpověď byla, že si představily pod pojmem šikana fyzické násilí – jejich slovníkem - bití, mlácení. Nepatrně se objevila i odpověď – braní peněz a zábava.

c 2) Co je šikana – názory dětí z běžných rodin

Tabulka c 2: Co je šikana	Počet dětí	%
mlácení, fyzické násilí	26	50
slovní napadání, pomluvy	13	25
ubližování obecně	9	17
braní peněz	4	8
nevím	0	0
zábava	0	0
celkem:	52	100%

Děti z běžných rodin si pod pojmem šikana nejčastěji – tedy v 50-ti % vybavily fyzické násilí, mlácení. Ubližování obecně napsalo 17 % dětí. Oproti dětem z dětských domovů nikdo neuvedl, že si představí pod pojmem šikana zábavu.

d 1) Nejčastější příčina pro šikanu – názory dětí z dětských domovů

Tabulka d 1: Nejčastější příčina	Počet dětí	%
povyšování, frajeřina, moc	24	46
získat peníze	17	33
nevím	9	17
zábava	2	4
celkem:	52	100%

46% dětí z dětských domovů uvedlo jako nejčastější příčinu k šikaně povyšování, frajeřinu a získání moci. Bylo očekáváno, že v této otázce děti z dětských domovů uvedou spíše- získat materiální hodnotu, ať už v jakékoliv podobě. Děti toto uvedly ve 33 %. Celkem zarážející bylo vysoké procento dětí, které odpovídaly – nevím.

d 2) Nejčastější příčina pro šikanu – názory dětí z běžných rodin

Tabulka d 2: Nejčastější příčina	Počet dětí	%
povyšování, frajeřina, moc	22	43
získat peníze	16	31
nevím	7	13
zábava	7	13
celkem:	52	100%

I děti z běžných rodin ve 43 % odpověděly, že nejčastější příčina pro šikanu je povyšování, frajeřina a získat moc. Zde to bylo očekáváno. V této tabulce bylo překvapivě vysoké procento dětí, které uvedly, že nejčastější příčina pro šikanu je získat peníze. Poměrně vysoké bylo i procento pro odpověď nevím a pro šikanu ze zábavy.

e 1) Může být nuda nejčastější příčina – názory dětí z dětských domovů

Tabulka e 1: Nejčastější příčina nuda	Počet dětí	%
ne	34	65
ano	15	29
nevím	3	6
celkem:	52	100%

Potěšilo nás vysoké procento pro odpověď **ne** na dotaz, zda by mohla být nejčastější příčina pro šikanu nuda. Naopak se nám zdálo vysoké procento dětí, které na tuto otázku odpověděly ano. Zcela zbytečná nám připadala odpověď nevím, protože se dalo jednoznačně odpovědět ano či ne.

e 2) Může být nuda nejčastější příčina – názory dětí z běžných rodin

Tabulka e 2: Nejčastější příčina	Počet dětí	%
ne	30	58
nevím	10	19
ano	9	17
někdy	3	6
celkem:	52	100%

Odpovědi dětí z běžných rodin byly odlišné od odpovědí dětí z dětských domovů. Potěšující bylo, že i zde nejčastěji zazněla odpověď **ne**. Velké procento dětí však odpovědělo, že neví a ano. Ještě přibyla odpověď někdy.

f 1) Na koho se obrátíš, když je ti ubližováno– názory dětí z dětských domovů

Tabulka f 1: Na koho se obrátit	Počet dětí	%
vychovatel	21	40
vychovatel + učitel	18	35
policie	6	11
kamarád	5	10
linka důvěry	2	4
na nikoho	0	0
celkem:	52	

Pohled na tuto tabulku by musela potěšit každého pedagoga, který by pracoval s dětmi z dětských domovů. Předpoklad byl, že děti z dětských domovů se svěřují v první řadě svým kamarádům. Tento výsledek byl velkým překvapením. To, že děti důvěřují svým pedagogům a mohou se jim svěřit a věřit jim, byla zpráva velice pozitivní.

f 2) Na koho se můžeš obrátit, když je ti ubližováno – názory dětí z běžných rodin

Tabulka f 2: Na koho se obrátit	Počet dětí	%
rodiče + učitel	27	52
rodiče	15	28
kamarád	5	10
policie	2	4
linka důvěry	2	4
na nikoho	1	2
celkem:	52	100%

Předpoklad byl, že děti z běžných rodin se svěřují svým rodičům, což se svým způsobem i potvrdilo. Kombinace rodiče + učitel byla mnohem častější než odpověď rodiče, což byl opět výsledek, z kterého lze vyčíst, že děti věří i svým pedagogům ve školách.

g 1) Jsou děti z dětského domova více šikanovány – názory dětí z dětských domovů

Tabulka g 1: Děti z dětského domova více šikanovány	Počet dětí	%
ne	37	71
ano	8	15
nevím	7	14
je to spíše opačně	0	0
celkem:	52	100%

Jednoznačně z této tabulky vyplynulo, že ani samy děti z dětských domovů si nemyslí, že by byly častěji šikanovány, což bylo výborné. Nepředpokládalo se, že odpověď **ne** zazní takto často. Zajímavý byl názor, že žádné dítě z dětského domova si nemyslí, že by to mohlo být opačně – tedy, že by děti z dětských domovů šikanovaly děti ostatní. Opět se objevilo poměrně vysoké procento odpovědi nevím.

g 2) Jsou děti z dětského domova více šikanovány – názory dětí z běžných rodin

Tabulka g 2: Děti z dětského domova více šikanovány	Počet dětí	%
ne	15	29
je to spíše opačně	15	29
nevím	14	27
ano	8	15
celkem:	52	100%

Z pohledu dětí z běžných rodin byly výsledky tentokrát velice odlišné. Odpověď **ne** a odpověď **je to spíše opačně** byla uvedena většinou dětí. Nad tím by bylo třeba se zamyslet. To se neočekávalo. Přesprávně vysoké procento dětí odpovědělo **nevím**. **Ano** byla odpověď nejméně častá na rozdíl od dětí z dětských domovů, kdy byla odpověď **ano** na druhé pozici.

h 1) Trpíš ve škole tím, že jsi z dětského domova – názory dětí z dětských domovů

Tabulka h 1: Trpíš tím, že jsi z dětského domova	Počet dětí	%
ne	34	65
ano	11	21
nevím	7	14
celkem:	52	100%

Odpověď **ne** na tuto otázku byla potěšující a to ještě v případě, že byla nejčastější. Přesto odpověď **ano**, která byla uvedena ve 21%, nebyla zanedbatelná. S tímto údajem by bylo třeba pracovat. Opět se objevila odpověď **nevím** zcela zbytečně. Shodou okolností, to byl stejný počet dětí jako v Tabulce g 1: Jsou děti z dětských domovů více šikanovány. Zda to byla náhoda, nebo zda se stále stejným dětem zrovna nechtělo přemýšlet, nebylo předmětem tohoto průzkumu.

h 2) Vadí ti děti z dětského domova – názory dětí z běžných rodin

Tabulka h 2: Vadí ti děti z dětského domova	Počet dětí	%
ne	38	73
ano	13	25
nevím	1	2
celkem:	52	100%

Výsledky v této tabulce byly také pozitivní, protože odpověď **ne** napsala převážná většina dotazovaných dětí. Jako i v předešlé tabulce odpověď **ano** dává podnět k zamyšlení.

4 Závěr

4.1 Doporučení

Michal Kolář, etoped a psychoterapeut, zpracoval několik zásad pro rodiče a pro učitele, které by nám pedagogům a rodičům mohli posloužit jako cenná doporučení pro konkrétní práci se šikanou.

Minimum pro rodiče:

1. Rodiče by si měli všimnout nejrozličnějších projevů, které by mohly být známkou šikany. Mohly by to být změny chování a nálady dítěte, bolesti břicha před ranní cestou do školy, poničené pomůcky, stálý nedostatek peněz.
2. Pokud by se dítě se svým trápením svěřilo, je důležité, aby mu rodiče věřili a maximálně ho citově podpořili.
3. Je třeba, aby rodič zjistil, co, kdy, kde a jak se stalo.
4. Měla by následovat návštěva školy. Nejlépe obou rodičů. Zde je důležité informovat třídního učitele a ředitele. Současně je nutné zjistit, zda je škola schopna odborně pomoci. Rodiče by se mohli přímo zeptat: „Jak to budete vyšetřovat? Jak najdete vhodné svědky? Jak budete chránit naše dítě? Podle čeho poznáte počáteční a pokročilá stadia šikanování? Jaké metody nápravy použijete?“ atd.

5. Jestliže si pedagogové neví rady, potom se rodiče mohou obrátit na specialistu na problematiku šikanování. Mohou ho nalézt v pedagogicko-psychologické poradně, středisku výchovné péče apod.

6. Moc důležité je, aby rodiče něco o šikaně věděli. K tomu jim může pomoci kniha „Bolest šikanování“, která vyšla v nakladatelství Portál nebo „Sborník z první celostátní konference o školním šikanování“ konané v Olomouci 30.3. 2004. Tyto odkazy lze získat na webu www.MINIMALIZACESikany.cz včetně odkazů na další servery.

Minimum pro pedagogy:

1. Šikanování se ve svém počátečním stádiu vyskytuje na všech školách. Z toho vyplývá, že k nezbytné výbavě učitelů by měla patřit účinná metodika první pomoci.

2. Řešení šikany bychom mohli nazvat „pedagogickou chirurgií“. Všechny kroky musí být promyšlené jako v šachové partii. Jinak hrozí vážné nebezpečí poškození oběti.

3. Schéma pro řešení šikany, kdy agresori ještě nevnutili násilí ostatním a většina dětí není ještě na jejich straně:

- a) Odhad závažnosti onemocnění skupiny a rozpoznání, zda nejde o neobvyklou formu šikanování
- b) Rozhovor s informátory a oběťmi
- c) Nalezení vhodných svědků
- d) Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
- e) Ochrana oběti
- f) Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi
- g) Výchovná komise
- h) Rozhovor s rodiči oběti
- i) Práce s celou třídou

4. Některé omyly:

a) Snaha vyšetřovat údajné agresory hned na počátku a ještě k tomu před třídou

b) Bezprostředně konfrontovat výpověď týraného žáka s výpověďmi jeho mučitelů

5. Pokročilá stadia by měli řešit pouze specialisté na problematiku školního násilí a šikanování ve spolupráci se školou.

4.2 Závěr

Během vypracování této práce bylo čím dál tím jasnější, že problematika šikany bylo téma široké a stále aktuální. Bylo obtížné ho popisovat, protože se objevilo mnoho pohledů na věc. Nebylo již pochyb o tom, že by se šikana ve svých počátečních stádiích mohla objevit ve všech zařízeních, kde se schází více dětí – v případě této práce ve školách a dětských domovech.

Dalo by se konstatovat, že šikana není jen záležitostí několika jednotlivců, ale týká se nás všech. Není to jen problém velkých měst a velkých škol, ale týká se celé společnosti. Není snad ani potřeba zdůrazňovat, že se tento fenomén dostal i do vesniček a malých měst. Důležitý by pro nás měl být fakt, že musíme s tímto fenoménem bojovat.

Výsledky průzkumu v tomto malém regionu ukázaly, že za nejčastější příčinu šikanování bylo uvedeno povyšování, frajeřina a získat moc. V této odpovědi se shodli pedagogové i děti. Kde ke shodě nedošlo, byla druhá nejčastější odpověď pedagogů, kteří se domnívali, že by to mohla být nuda. Děti z dětských domovů i děti z běžných rodin tuto odpověď v takto položené otázce neuvedly.

Zjištění, že si děti pod pojmem šikana nejčastěji vybavily fyzické násilí, bití a mlácení nebylo moc optimistické. Zvláště spojíme-li myšlenku, že nejčastější příčina – získat moc – by se mohla uskutečnit i za cenu fyzického násilí. Každý pedagog by si pro své svěřené děti přál, aby byla agrese vůči slabším jedincům zastavena. Mělo by být jasné v rodině, ve třídě, v dětském domově, ale i např. na veřejnosti, že ubližovat se nesmí!!! Mohlo by se pokračovat, že by neměl nikdo nikoho ponižovat, posmívat se mu a vytahovat se na úkor druhého. Jak bychom tohoto mohli docílit. Výsledky tohoto malého průzkumu ukázaly, že ani nuda ani zábava nepatří mezi nejhlavnější příčiny. Dalo by se tedy dojít k závěru, že děti se umí zabavit a svůj volný čas vyplnit smysluplnými činnostmi. Z praxe však víme, že je to jinak. Každé dítě je jiné. Mělo by být na rodičích a na pedagozích, aby měly své děti přečtené a vedly je správnou cestou.

Cílem této práce bylo také zjistit, jaké panují vztahy mezi dětmi z dětských domovů a dětmi z běžných rodin. Výsledky napověděly, že děti v převážné většině netrpí tím, že vyrůstají v dětském domově. Ale co ty, kterým to vadí a ty, kteří odpověděly nevím? Na druhé straně děti z běžných rodin odpověděly také v převážné většině, že jim děti z dětského domova nevadí. Ale jak se k nim chovají ti, kterým tyto děti vadí? Dalo by se říci, že musíme být vždy ve střehu a sledovat každou maličkost, každý sebemenší náznak. Není možná nutné bdít nad každým jednotlivcem, jsme-li si jisti, že je to silná osobnost. Zaměřit pozornost bychom měli na děti, o kterých víme, že jsou nějak problémové, ať už slabé nebo silné. Každá zvláštnost by mohla být příčinou a podnětem k šikaně.

Výsledky nám dále ukázaly, že děti se ve většině případů nebojí přijít za vychovatelem či učitelem, když by se objevil problém. To bylo cenné zjištění. Děti nám důvěřují a my je nesmíme zklamat. Musí cítit, že je bereme pod naši ochranu. Pedagogové za nejdůležitější prevenci označili osvětu, spolupráci a důslednost. Vše je důležité. Když by se však dítě ocitlo v tísně, bude od nás očekávat ne slova, ale činy. Naší povinností by mělo být preventivně se na tyto situace připravit. Nenechat se zaskočit a hlavně se nebát do toho jít. To by měla být nejúčinnější prevence, aby se případně mohla uskutečnit náprava. Bez znalostí z této oblasti se nám to nepodaří. Bylo by třeba, aby se vytvořily spolehlivé pracovní týmy, které by byly schopny spolupracovat. Nelze se spoléhat jen na jednoho metodika prevence šikany nebo na jednoho výchovného poradce. Mít přehled by měl mít každý a nikdo by tuto problematiku neměl brát na lehkou váhu nebo jí bagatelizovat. Musíme přijmout fakt, že šikana mezi námi je a my se jí musíme postavit! Nebezpečnost šikany spočívá zvláště v závažnosti dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním zdraví.

Učme děti tomu, aby se dokázaly zastat slabšího. Ubližovat někomu, označíme za zbabělé, a naopak pomoci a umět se zastat, označme za statečné. Ohroženým dětem ve školní třídě nebo ve své rodinné skupině v dětském domově bychom měli pomoci najít někoho, kdo je schopen mu porozumět a navázat přátelský vztah.

Asi by nebylo na místě dělat si iluze o tom, že odstranit šikanu by bylo snadné. Jednotlivec by v této oblasti asi nezmohl skoro nic. Pokud by se však zaměřila pozornost na tento problém opravdově, pracovalo by se ve všech oblastech, mohla by být naděje na úspěch. Není možné, abychom si donekonečna stěžovali na agresivitu dětí a sváděli tento problém na vše okolo. Zkusme se všichni zeptat sami sebe, co děláme pro nápravu. Není zřejmě nutné vymýšlet již vymyšlené. Možná by stačila trocha lidskosti a trochu slušného chování. Obyčejné výchovné principy, které by měly obecně platit.

5 Seznam informačních zdrojů

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-178-513-X

FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-626-8

KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: Variabilita a patologie lidské psychiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-496-6